

Krimmi sündmuste õppetunnid

Kas Eesti riigikaitsemudel vastab täielikult meie vajadustele?

Martin Hurt

Aprill 2014

Rahvusvaheline Kaitseuringute Keskus
Toom-Rüütli 12-6, 10130 Tallinn, Eesti
info@icds.ee, www.icds.ee
Tel.: +372 6949 340
Fax: +372 6949 342

Sissejuhatus

2014. aasta veebruari lõpus toimunud Krimmi annekteerimine tõstatab rea küsimusi Eesti kaitselahendi adekvaatsusest. Eelmisel aastal heaks kiidetud riigikaitse arengukava sõjalise osa kohaselt on meil kasu vaid neist üksustest, mis omavad väljaõpetatud isikkoosseisu ning ette nähtud varustust ja relvastust. Arengukava koostajate hinnanguga võib Krimmi sündmuste taustal ainult nõustuda, kuid kas Eesti sõjalise riigikaitse põhielemendid vastavad tänapäeva vajadustele?

Vene Föderatsiooni vägede kiire tegutsemine

Krimmis paiknenud strateegiliselt tähtsad objektid hõivati Vene Föderatsiooni vägede poolt väga kiiresti. President Putin kuulutas 26. veebruari keskpäeval välja õppehäire, mis puudutas ca 150 000 meest. 27. veebruaril kell 04.00 andis president käsu alustada Mustal merel õppusi 36 sõjalaeva ja 7000 sõjaväelase osalusel, kelle hulka kuulusid Vene Föderatsiooni kiirreageerimisjõudude, õhudessantväe üksuste, merejalaväe ning GRU eriüksuste liikmed.¹ Juba järgmise tunni jooksul – kella 4.00 paiku kohaliku aja järgi – sisenes 30-50 Vene eriüksuslast Krimmi Autonoomse Vabariigi parlamendi ja valitsuse hoonesse ja võttis selle oma kontrolli alla.

Vene Föderatsioon, kes peatas aastal 2007 Euroopa tavarelvastuse piiramise leppe järgimise, informeeris Viini Dokument 2011 raames OSCE liikmeid õigeaegselt 26. veebruaril alanud suurõppustest. Samas kasutas Venemaa Mustal merel alanud õppuse puhul Viini Dokument 2011 sätet, mis ei kohusta teisi riike informeerima väeosadele ootamatult algavatest õppustest, mis ei kesta üle 72 tunni. Sellega saavutati olukord, kus Vene Föderatsiooni sõjalisest tegevusest huvitatud riikide tähelepanu koondus eelkõige suurõppusele Ukraina idapiiril samal ajal, kui Mustal merel ja Krimmis toimuv jäi tõenäoliselt tähelepanu alt välja.

Seega püüdis Vene Föderatsioon ilmselt tõmmata ka Ukraina jõuametkondade tähelepanu – niipalju kui seda riigi siseprobleemidelt üldse üle jäi – idasuunale. Krimmis toimuvale tulnuks reageerida sõna otseses mõttes viivitamatult. Ukraina juhtkonna kiire ja jõuline tegutsemine rakendades nii siseministeriumi kui ka kaitseministeriumi käsutuses olevaid vägesid oleks suutnud tunduvalt häirida ja võimalik, et ka peatada Vene eriüksuste edenemise. Paraku sellised korraldused jõustruktuurideni ei jõudnudki.

Venemaa oli suuteline 20 tunni jooksul peale käsu andmist õppuse alustamiseks Mustal merel hõivama kolm olulist objekti ca 150 eriväelasega. 40 tunni möödudes oli kohale toimetatud ca 2200 eriüksuslast ja õhudessantväelast. Esimesed uudised parlamendi ja valitsuse hoone hõivamisest rääkisid vaid „relvastatud venemeelsetest isikutest“ – kelle seas oli nii Vene eriväelasi kui kiirelt loodava kohaliku omakaitse ja Krimmi põgenenud miilitsaüksuse Berkut

¹ Vene Föderatsioon viis samasuguse õppuse läbi ka eelmise aasta 28. märtsil. Ka siis algas õppus kell 4.00 öösel. Неожиданные учения на Черном море. Интерфакс. 28.03.2013.

liikmeid – mis raskendas adekvaatsete meetmete rakendamist. Juba sama päeva hilisõhtul, s.o. 27. veebruaril hõivas ca 50 Vene eliitüksuslast Sevastopoli Belbeki lennuvälja. Mõni tund hiljem vallutas järjekordne 50-meheline üksus Simferopoli lennujaama. 28. veebruari õhtul maandusid hõivatud lennuväljale Vene sõjalennukid ligi 2000 sõduriga pardal. 1. märtsil pöördus Krimmi Autonoomse Vabariigi ministrite nõukogu vastvalitud esimees Sergei Aksjonov Venemaa presidendi poole palvega taastada rahu. Venemaa Föderatsiooninõukogu otsustas ühehäälselt saata väed Ukrainasse. Järgmisel päeval algas Ukraina väeosade blokeerimine ja hõivamine, mida teostati tsiviilisikute kattevarjus. 3. märtsil võtsid Vene väed kontrolli alla ka Kertši sadama. Sõjaline võit oli saavutatud. Ukraina juhtkond koos ülejäänud maailmaga oli pandud sündinud fakti ette.

Kuidas oleks Eesti sarnases olukorras hakkama saanud?

Kui asetada Eesti Ukrainaga sarnasesse olukorda, siis millised oleksid olnud Eesti võimalused adekvaatselt reageerida? Millised on need objektid, mida vastane võiks tahta vallutada? Eelkõige puudutaks rünnak, sarnaselt Krimmis, neid objekte, mille kaudu saab vägesid Eestisse kiiresti juurde tuua ning kohalike omavalitsusasutusi, mille roll oleks pigem poliitiline. Kirde-Eesti olulisteks objektideks on sillad üle Narva jõe ning Sillamäe sadam. Tallinnas ja Harjumaal on strateegilise tähtsusega objektid Ülemiste ja Ämari lennuväljad ning Tallinna, Paldiski ja Muuga sadamad. Olulisi rajatisi on Eestis ja Balti riikides rohkemgi, kuid ka vastase ressursid on piiratud ja ei võimalda tal kõiki objekte korruga hõivata. Erinevalt Krimmist on Eestisse võimalik väiksema vaevaga vägesid paisata mööda maismaad kasutades Kagu-Eesti teedevõrku.

2007. aasta suvel ilmus Postimehes artikkel pealkirjaga „Kaitseväe esmane valmidus piirdub praegu paarisaja mehega“². Tolleaegse kaitseväe juhataja kindral Laaneotsa sõnul oleks Eesti sõjalise ohu korral saanud kohe kasutada vaid paarisada Scoutspataljoni meest. Kas olukord on viimase seitsme aastaga põhimõtteliselt muutunud?

Täna on ajateenistusele tuginev mobiliseeritav reservvägi ametlikult Eesti sõjalise riigikaitse peamine sammas. Kaitseväe rahuaja keskne ülesanne on riigi sõjaliseks kaitseks valmistumine reservüksuste ettevalmistamise ja vajadusel formeerimise kaudu. Suur osa kaitseväe igapäevasest tegevusest ongi seotud ajateenijate väljaõppega. Vähem rõhku läheb elukutseliste kaitseväelastega mehitatud üksuste (peamiselt Scoutspataljoni) ning Kaitseliidu tegevliikmetest koosnevate allüksuste väljaõppele.

Ajateenijate kasutatavus

Eestis on täna ajateenistus sisuliselt korraldatud regulaarselt korduva väljaõppetsükliks, mille lõppedes valmib järjekordne arv reservüksusi. Erinevalt endisest Nõukogude armeest ei jää ajateenijatega mehitatud ja väljaõppetsükli läbinud üksused tegevteenistusse. Ajateenijad arvatakse reservi ja saadetakse koju. Reservüksused formeeritakse üksnes õppekogunemistel või mobilisatsiooni

² Kaitseväe esmane valmidus piirdub praegu paarisaja mehega. Postimees. 21.06.2007.
<http://www.postimees.ee/1674409/kaitsevae-esmane-valmidus-piirdub-praegu-paarisaja-mehega>

läbiviimisel. Ajateenistuse esimese 10 nädala jooksul omandatakse sõduri baaskursuse käigus üksikvõitleja põhioskused. Seejärel algab sõduri erialakursus, mis kestab keskmiselt kuus nädalat. Selle läbinuna on sõdur omandanud sõjalisi oskusi kokku neli kuud, kuid veel pole ajateenijatest jõutud moodustada kokku harjutatud allüksuseid. Järgneb allüksuse kursus, mille käigus õpitakse tegutsema jao, rühma ja kompanii koosseisus põhilistes lahinguliikides (kestvus keskmiselt 17 nädalat).

Tulenevalt eesmärgist viia väljaõppetsükli lõpus läbi pataljonitaseme õppus aastakäigu ajateenijatega asub lõviosa kutsealustest ajateenistusse juulis (11 kuune teenistusaeg) ning oktoobris (8 kuune teenistusaeg), mis võimaldab korraldada suurõppust Kevadtorm. Sellise väljaõppesüsteemi positiivse aspektina võib nimetada üksuste kokkuharjutamist, kuid sel juhul ei ole ajateenijatest koosnevaid ja väljaõpetatud allüksuseid aastaringselt võimalik koheselt kasutada. Siiani on seda peetud otstarbekaks, sest alates 1990ndatest aastatest on idanaabri relvajõud maadelnud suurte probleemidega, mistõttu Eesti kaitseplaneerijad on eeldanud, et julgeolekulukord hakkab halvenema pikkamööda, võimaldades riigi poliitilisel ja sõjalisel juhtkonnal rahulikult atra seada – laskemoona juurde hankida, reservüksusi formeerida ja täiendõpet läbi viia.

Tänaseks võib öelda, et üldine julgeolekulukord ongi olulisel määral halvenenud. Vene Föderatsioon on avalikult väljendanud tahet kasutada sõjalist jõudu ja ta on ka suuteline oma relvajõudusid kiiresti ja meie liitlastele märkamatu koondama. Lühike eelhoiatusaeg seab senisest kõrgemad nõudmised Eesti jõustruktuuridele. Krimmi stsenaariumi realiseerumisel ei oleks Eesti kaitseväel aega reservüksusi mobiliseerida. Idanaabri erivägede vastu, kes juba eelnevalt on strateegilise tähtsusega objektid hõivanud ja asunud neid kaitsma, ei ole aga mõtet paisata Eesti ajateenijaid, kes oma väljaõppetsükli pole jõudnud 7. teenistuskust kaugemale. Kui analüüsida 2014. aasta ajateenistusse asumise tähtaegsid ja ajateenijate arvu³, siis järeldub, et üksnes aasta esimese viie kuu jooksul on kaitseväes märkimisväärne hulk ajateenijaid (1600-2900 meest), kes on suutelised tegutsema vähemalt rühma tasemel. Alates juuni algusest kuni aasta lõpuni on pidevalt võtta vahemikus 150-450 ajateenijat, kellel on rühmataseme väljaõpe läbitud.

Elukutseliste kaitseväelastega komplekteeritud üksused

Lisaks mobiliseeritavale reservväele kuulub kaitseväe koosseisu väiksem element, mis koosneb kiire reageerimisega üksustest (eelkõige Scoutspataljon aga ka erioperatsioonide üksus), mis suudavad tegutseda kogu riigi territooriumil ning osaleda operatsioonides väljaspool Eestit. Need üksused on mehitatud elukutseliste kaitseväelastega. Scoutspataljoni üheks ülesandeks on olla valmis kaitsma Tallinna strateegilisi objekte kompanii taktikalise grupiga⁴. Paraku on nende üksuste arv ja suurus väga piiratud.

³ Kaitseministri 15.03.2013 määrus nr 13 „2013. ja 2014. aasta kutsealuste ja naissoost isikute ajateenistusse asumise tähtajad ja nende arvuline jagunemine ajateenijate väljaõppega tegelevate struktuuriüksuste vahel“. <https://www.riigiteataja.ee/akt/119032013014>

⁴ <http://www.mil.ee/et/kaitsevagi/maavagi/1-jalavaebrigaad/scoutspataljon>

Kaitseliit

Kaitseliit on viimastel aastatel oma liikmeskonda stabiilselt kasvatanud ja 2012. aasta lõpu seisuga oli organisatsioonil ca 13 200 tegevliiget⁵. Kaitseliidu Tallinna ja Harju malevates on kokku ca 3 400 tegevliiget. Samas tuleb nende arvude kasutamisel olla ettevaatlik, sest kõik tegevliikmed ei kuulu kokku harjutatud üksustesse. Küll aga on kaitseliitlased võrreldes tavakodanikuga oluliselt suurema kaitsetahtega ja seetõttu võib oodata tegevliikmete kiiret kaasumist mistahes ohuolukorras. Kaitseliidu eelis seisneb selles, et kuna paljud liikmed on abipolitseinikud, siis saab organisatsiooni kasutada sisejulgeoleku tagamisel rahu ja sõjavahelises nn hallis tsoonis ning muidugi ka otseses lahingutegevuses. Samas jääb Kaitseliidu väljaõpe ja varustus Vene erivägedele kindlasti alla, mistõttu näiline arvuline ülekaal väikesearvulise, kuid hästi välja õpetatud ja varustatud vastase vastu, ei pruugi tagada otsustavat edu.

Mobiliseeritavad reservüksused

2013. aastal kinnitatud riigikaitse arengukava kohaselt kasvab Eesti sõjaline kaitsevõime eeloleva kümnenäendi jooksul oluliselt. Kaitseväge kiirreageerimisstruktuuri hakkab eelmises arengukavas ettenähtud 18 000 asemel kuuluma üle 21 000 inimese, nende seas tänase 3100 asemel ka 3600 tegevväelast. Eesti põhivalmidus- ja täiendreservi arvatakse kõik Eesti kaitseväge poolt ajateenistuse käigus välja õpetatud reservväelased ning sinna kuulub kokku 60 000 inimest. Tulenevalt arengukavast kasvab 2022. aastaks põhivalmidus- ja täiendreserv 90 000-ni.

Suured numbrid ei pruugi olukorras, kus vastane tegutseb läbimõeldult ja väga kiiresti, tagada piisavat julgeolekut. Krimmi sündmuste näitel võib ründaja tahtlikult tekitada kahtlusi, kas riik ikkagi on langenud agressiooni ohvriks või on lihtsalt tegemist mõne üksiku hoone hõivamisega kuritegeliku grupeeringu poolt. Seeläbi võib mobilisatsiooni väljakuulutamise venida nii kaua, et selle toimumise hetkeks on vastane jõudnud olulised objektid juba hõivata. Sel juhul on ka mobilisatsiooni läbiviimine oluliselt keerulisem – kui mitte võimatu.

Vaatamata endise kaitseväge juhataja kindral Laaneotsa ametiajal toimunud mobilisatsioonisüsteemi jõulisele arendamisele keskendub reservväe kui terviku arendamine siiani ajateenijate väljaõppele, jättes mobilisatsiooniga seonduva tahaplaanile. Erinevalt külma sõja ajal Skandinaavia riikides eksisteerinud detsentraliseeritud mobilisatsiooniladude võrgustikust on Eesti kaitseväge laod rohkem koondatud ja paiknevad sageli asukohtades, mis olid kasutusel juba Nõukogude Liidu ajal. Sellest tulenevalt võib eeldada, et vastane on ladude paiknemisest teadlik ja suudab vastumeetmeid rakendada.

Liitlasväed

Liitlasvägede saatmine Eestisse võimaliku sõjalise rünnaku eel või ajal on NATO liikmelisuse juures üks olulisemaid aspekte. Alliansi kuulumise peamine väärtus seisneb alliansi sõjalises heidutuses, mis peaks sundima võimalikke vastaseid loobuma igasugusest sõjalisest agressioonist. Kui aga Krimmi taoline, ehk vastase eriüksuste „hiiliva“ sissetungi stsenaarium peaks realiseeruma, oleks Eestile kõige

⁵ Kaitseliidu majandusaasta aruanne 2012.

http://www.kaitseliit.ee/files/kaitseliit/img/files/Majandusaasta_aruanne_2012.pdf

suuremaks toeks need liitlaste üksused, mis Eestis või mõnes teises Balti riigis juba viibivad. NATO õhuturbemissioonist olulisemaks kujuneksid Eestis õppustel või alaliselt siin viibivad maaväeüksused. Täiendavate maaväeüksuste saatmine Eestisse agressiooni käigus oleks keeruline ja aeganõudev.

Ühe võimaliku variandina on arutatud võimalust ladustada Balti riikidesse NATO liitlaste varustust, mis võimaldaks kriisi puhkedes suhteliselt kiiresti kohale toimetada üksuste isikkoosseisu. Seda ei saa aga pidada optimaalseks variandiks, kuna Krimmi sündmuste ajal tõusetus ühe suure liitlase sisepoliitilises debatis küsimus olukorra eskaleerumisest. Mitmed Saksamaa parlamendiliikmed kritiseerisid teravalt oma koalitsioonipartneri kaitseminister Ursula von der Leyenit, kui ta nõudis NATO toetust Balti riikidele. Kriitikat põhjendati kartusega, et taolised sammud võivad viia olukorra eskaleerumisele⁶. NATO kollektiivkaitse ei ole tugevam kui tema nõrgeim lüli.

Järeldused

Eesti praegune riigikaitsemudel on välja kujunenud kahel suhteliselt rahulikul aastakümnel, mil Venemaa on järk-järgult suurendanud oma suutlikkust ja taht rakendada sõjalist jõudu kasutades ära sisepoliitilisi probleeme naaberriikides. Uue aspektina on idanaabril tekkinud võime kasutada sõjalist jõudu väga kiiresti, õhutades samal ajal mässe ja rahunusi teise riigi territooriumil. See tekitab segadust vajalike vastumeetmete määratlemisel ning rünnataval riigil jääb minimaalselt aega nende rakendamiseks. Krimmi sündmuste valguses on küsimus milliseid meetmeid Eesti saab juba rahuajal rakendada, mis võimaldaks koheselt ja jõuliselt reageerida sõjalisele agressioonile.

Riigi juhtimine

Riigi juhtimise seisukohast peab olukorra eskaleerumisel üleminek rahuajast sõjaajale olema sujuv ja tagama juhtimise järjepidevuse. Eesti poliitilisele ja sõjalisele juhtkonnale tuleb regulaarselt korraldada juhtimisõppusi, mis lähtuvad realistlikest ohustsenaariumidest. Iga riigiasutuse vastutus peaks kriisi süvenedes püsima võimalikult muutumatuna ilma keerukate ja riskantsete üleminekuteta. Kriisi algfaasis on julgeolekuasutustel ning politsei- ja piirivalveametil põhiline roll, kuid vajadusel peab kaitsevägi koos Kaitseväe ja Kaitseväe ühikuga olema valmis neid toetama. Alates sõjalise stsenaariumi käivitumisest on põhiroll kaitseväl, kuid koostöö (sh vahendite ristkasutus ja infovahetus) kõikide osapoolte vahel peab mõistagi säilima. Kõige lihtsam ja loogilisem on rajada rahuajal ja sõjaajal toimuv ametkondade ülene tegevus ühtsetele alustele selle asemel, et jätkata kahe paralleelse ja teineteisest erineva süsteemi elushoidmist (üks rahuaja kriisi-reguleerimiseks Siseministeeriumi juhtimisel, teine sõjaajaks Kaitseministeeriumi juhtimisel).

Eesti riigikaitsemudel

Sõjalise riigikaitse puhul on jätkuvalt põhiküsimus rõhuasetuses: kaitseväge reageerimiskiirus *versus* kvantiteet. Venemaal on olemas mõlemad, kuid ta ei saa

⁶ German defense chief von der Leyen calls for stronger NATO backing in Ukraine crisis. Deutsche Welle. 23.03.2014

mõlemat üheaegselt rakendada. Krimmis rakendati kõigepealt üksuseid, mille suurus ei ületanud 50 meest. Eestil pole võimalik idanaabrit massiga lüüa, vaid peab keskenduma kvaliteedile. See eeldab kõrges valmiduses olevaid üksusi, mis on täismehitatud, hästi väljaõpetatud ja varustatud selliselt, et nad on suutelised vastasest jagu saama. Sellele lisaks on vaja reservi, kuid küsimus on kas kaitseväge tegevus ka tulevikus peaks keskenduma reservi tootmisele või pigem koheselt kasutatavate üksuste tagamisele. Krimm näitab, et viimane peaks olema prioriteet.

2013. aastal kinnitatud riigikaitse arengukava kohaselt on Eesti kiirreageerimisvõime puudulik, kuid kavandatud lahendused ei kõrvalda põhilist probleemi: agressiooni puhkemisel ei pruugi kaitseväge olla suuteline reageerida piisavalt kiiresti ja piisavas mahus, kuna märkimisväärne osa igapäevategevusest on suunatud reservväe arendamisele, mille mobiliseerimine on aeganõudev.

Kiirreageerimisvõime suurendamiseks on mitmeid võimalusi. Mõnevõrra parandaks olukorda ajateenijate arvu jaotamine ühtlasemalt üle aasta, et neid saaks igal ajahetkel rakendada. Kasvaks ajateenijate kohene kasutatavus, kuid see toimuks suuremate üksuste kokkuharjutamise hinnaga.

Kindlasti peaks aga kaaluma ka radikaalsemate meetmete rakendamist, nt suurendades elukutseliste kaitsevæelastega mehitatud üksuste arvu mobiliseeritavate üksuste arvelt. Kas on reaalne luua Scoutspataljoni kõrvale veel teine ja kolmas analoogne üksus ja millest sel juhul loobuma peaks?

Teine võimalus on pikendada ajateenistuse kestvust selliselt, et ajateenijatest koosnevad kokku harjutatud üksused ei määrata koheselt reservi, jättes need mõneks ajaks teenistusse. Seda varianti analüüsitakse hetkel Norras, kus alates 2012. aastast tehakse katseid 18 kuu pikkuse teenistusaajaga. Peamiseks põhjenduseks on asjaolu, et seni kehtiv süsteem ei võimalda ajateenijaid rakendada peale väljaõppeperioodi lõppemist. 18 kuune ajateenistus võimaldab rakendada ajateenijaid kuni kuus kuud. Mõistagi tuleb pikendatud teenistusaega kompenseerida suuremate rahaliste soodustuste ja toetustega. Samade põhimõtete juurutamise tulemus Eestis võib olla suurem kiirreageerimisvõime ning paremini kokku harjutatud üksused, kuid sel juhul tuleb tõenäoliselt ajateenijate üldarvu mõnevõrra vähendada.

Kõikjal Eestis tegutsev Kaitseliit peaks olema suuteline reageerima kiiresti, kuid riik ei tohiks organisatsioonile püstitada ülesandeid, millega see toime ei tule. Mitte kõik liikmed ei ole koheselt kättesaadavad ja kasutatavad. Ka Kaitseliidu koosseisus on oluline arendada kõrges valmiduses olevaid allüksusi, mille väljaõppetase ja varustus võimaldab neid tulemuslikult kasutada sisejulgeoleku tagamisel ja ka vastase parimate üksuste vastu.

Kindlasti on võimalik kaaluda rohkem alternatiive. Alati säilib võimalus deklareerida, et midagi pole vaja muuta.

Eesti liitlastelt NATOs tuleb paralleelselt küsida nähtavamalt ja konkreetsemalt kohalolekut Balti riikides võrreldes NATO tänase õhuturbemissiooniga. Liitlaste maaväeüksuste alaline paiknemine või üksuste varustuse eelpaigutus mõnes Balti riigis suurendaks uuenenud olukorras stabiilsust ja mõjuks kainestavalt võimalikele agressoritele ja provokaatoritele.